

Innledning

Miljøverndepartementet startet arbeidet med å utarbeide en landsverneplan i 2005. Arbeidet var et ledd i prosjektet Statens kulturhistoriske eiendommer, som gikk fra 2003 til 2009. I prosjektet ble det bestemt at departementene skal utarbeide landsverneplaner for statlige eiendommer innenfor den enkelte sektor. Prosjektet var et samarbeid mellom Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Miljøverndepartementet. Det ble satt ned en styringsgruppe med representanter fra Statsbygg, Kulturdepartementet ved Statens senter for arkiv, bibliotek og museum (ABM-utvikling), Kunnskapsdepartementet og Forsvarsdepartementet. Prosjektet ble avsluttet i 2009, og Riksantikvaren tok over ansvaret for å slutføre arbeidet.

Formålet med en landsverneplan er å verne et utvalg kulturminner og kulturmiljø som dokumenterer sektorens historie. I motsetning til i andre sektorer som for eksempel helsesektoren og forsvarssektoren, dokumenterer imidlertid Miljøverndepartementets eiendommer i liten grad sektorens egen historie og utvikling. Eiendomsmassen representerer i liten grad formålsbygg for forvaltningen, men er snarere en variert sammensatt gruppe bygninger på eiendommer staten av ulike årsaker har overtatt forvaltningsansvaret for. Dette er det nærmere redegjort for i den historiske gjennomgangen.

Det har vist seg lite hensiktsmessig å knytte sektorens historie til dens bygningshistorie. Ingen deler av sektoren har ført en politikk som forutsetter kjøp av bygninger. Men en gjennomgang av etatenes tilholdssteder og administrasjonslokaler kan til en viss grad reflektere skiftende politiske prioriteringer og i noen grad også utenrikspolitiske vurderinger. Men mest av alt viser utviklingen at offentlig sektor har blitt større og mer plasskrevende.

Landsverneplanen skal likevel gi sektoren en fullgod oversikt over kulturvern hensyn knyttet til egne eiendommer, over hvilke eiendommer som er omfattet av planen, og over hvordan man i framtida skal ta hensyn til eiendommenes verneverdier. Dette gir større forutsigbarhet i forvaltningen av eiendommene og vil samtidig utgjøre en viktig premiss for den kommunale og fylkeskommunale planleggingen.

Organisering

Miljøverndepartementet har det overordnede ansvaret for at å utarbeide en landsverneplan for de kulturhistoriske eiendommene innen miljøvernsektoren og for at retningslinjene for å forvalte disse eiendommene blir fulgt opp. I startfasen fra 2005 ble de underliggende etatene, Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren, bedt om å registrere egne eiendommer og gi innspill til sektorenes historikk.

Departementet ansatte i 2007 Siri Schrøder Vesterkjær for å sammenfatte en historisk gjennomgang knyttet til miljøvernsektorens virksomhet. Utover det har man brukt egne

ansatte i kombinasjon med at Forsvarsbygg har vært engasjert for å gjennomføre arbeidet med planen.

Prosjektansvarlige i Miljøverndepartementet har vært avdelingsdirektørene Einar Holtane, Janne Wilberg og Elisabeth Platou.

Orientering om vernekategorier og utvalgsriterier

I henhold til kongelig resolusjon om forvaltning av statens kulturhistoriske eiendommer inneholder verneplanen to vernekategorier. Valg av vernekategori får først og fremst konsekvenser for den videre forvaltningen av kulturminnene.

Verneklasse 1 omfatter bygninger, anlegg og uteområder som er foreslått fredet etter kulturminneloven paragraf 22a. Fredningen blir vedtatt samlet som én forskrift felles for alle objektene i landsverneplanen.

Verneklasse 2 omfatter bygninger, anlegg og uteområder som blir vernet i kraft av landsverneplanen. Objektene i verneklasse 2 skal, i henhold til den kongelige resolusjonen, være underlagt et selvpålagt, statlig, internt vern, men det er også anbefalte å sikre dem gjennom regulering til hensynssone etter plan- og bygningsloven.

Differensieringen mellom de to vernekategoriene i verneplanen er først og fremst gjort ut fra en vurdering av kulturminnets kulturhistoriske verdi. Bygninger i verneklasse 1 har nasjonal betydning som enkeltobjekt, eller som et vesentlig element i den samlede dokumentasjonen av miljøvernforvaltningens historie. Bygninger i verneklasse 2 kan ha lokal eller regional betydning, eller de kan være et vesentlig element som en del av et samlet miljø der de øvrige bygningene er fredet.

Utvalgsriterier

Kulturminneloven gir mulighet til å frede bygninger eller anlegg av arkitektonisk eller kulturhistorisk verdi. Loven definerer kulturminner som "alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø". Men alle spor er ikke like viktige eller verdifulle, og det er nødvendig å velge ut dem som skal sikres et framtidig vern. Riksantikvaren har utarbeidet en metode og et sett med kriterier for å vurdere et kulturminnes verneverdi. Disse kriteriene er blant annet omtalt i Riksantikvarens publikasjon "Alle tiders kulturminner" og i "Statens kulturhistoriske eiendommer – Politikk for eierskap og forvaltning" (Arbeids- og administrasjonsdepartementet 2002).

På grunn av sektorens spesielle historie, avspeiler verneutvalget i denne landsverneplanen, i større grad enn for andre landsverneplaner, et variert utvalg bygninger og anlegg knyttet til mange ulike funksjoner og virksomheter. Vurderingen av kulturminneverdiene er derfor ikke utelukkende gjort ut fra et sektorhistorisk perspektiv, men like mye ut fra generelle vernekriterier og vurderinger av tilsvarende bygninger og anlegg utenfor statlig eie.

Verneverdier og vernekriterier

Dokumentasjonsverdier – kunnskaps- og kildeverdi:

bygningshistorisk, teknisk eller håndverkshistorisk verdi, arkitekturhistorisk, samfunnshistorisk, sosialhistorisk eller personalhistorisk verdi

Dette er verdier som i en viss grad er målbare og objektive.

Opplevelsesverdier

arkitektonisk, kunstnerisk eller estetisk verdi, brukspreget eller alderspreget verdi (patina), miljøskapende, identitetsskapende eller kontinuitetsskapende verdi, nysgjerrighets- og forbløffelsesskapende verdi og symbolverdi

Dette er verdier av mer subjektiv karakter.

De enkelte verdiene fremmes dessuten av forsterkende og overgripende forutsetninger.

Ekthet eller grad av opprinnelighet (autensitet), kvalitet eller vedlikeholdstilstand, pedagogisk potensial, representativitet eller sjeldenhet, bruksverdi eller anvendbarhet, funksjonsdyktighet

Verneutvalget

Verneutvalget i Miljøverndepartementets landsverneplan gjenspeiler i mindre grad enn for andre sektorplaner virksomhetens historie og utvikling. Av sektorens egne formålsbygg er det bare bygd til Statens Kartverk på Hønefoss som er i bruk i dag.

Samlingen av eiendommer i planen kan mer forstås som en følge av Riksantikvarens og Direktoratet for Naturforvaltnings arbeidsområder. I hovedsak faller de i to kategorier:

Kategori 1

Bygninger som ligger på eiendommer som Direktoratet for naturforvaltning har kjøpt til friluftsmål eller for å beskytte viktige naturområder. Direktoratet har kjøpt mange slike eiendommer over hele landet. I de fleste tilfeller ble all bygningsmassen fjernet for å rendyrke eiendommene til friluftsmål. Den bygningsmassen

Miljøverndepartementet nå sitter igjen med har av forskjellige grunner likevel ikke blitt fjernet. Et fellestrekk ved bygningene er at de færreste har vært gjenstand for omfattende vedlikehold eller hatt behov for store ombygginger eller endringer. Flere av bygningene ligger på eiendommer i pressområder hvor sikring av allmennhetens interesser og tilgang til friluftsliv i strandsonen var noe av årsaken til at de ble kjøpt. Siden de i stor grad er slik de opprinnelig var, har disse eiendommene ofte både stor kulturhistorisk interesse og stor verdi som kulturminner. Sildevika og Stangnes i Telemark er gode eksempler på dette. Det finnes antagelig ingen andre intakte fiskerbruk bevart i ytre Oslofjord.

Kategori 2

Direktoratet for naturforvaltning har også overtatt flere eiendommer fra Forsvaret for å forvalte dem til friluftsmål. Noen av disse eiendommene har vært vurdert i Forsvarets landsverneplan (1995-2000). Eksempel på dette er flere kystmeldehytter som på 1990-tallet ble solgt med en klausul om at verneverdiene skulle tas vare på, men uten at dette ble fulgt opp med fredning. I forbindelse med Miljøverndepartementets

landsverneplan, er det vurdert at to av hyttene har nasjonal verdi, men det blir også lagt vekt på at den regionale verdien er meget høy. Kystmeldehytta Årosveten bygger utvilsomt på en tradisjon som er eldre enn behovet for varsling på grunn av trusselen fra Sverige rundt 1905. Den historiske dybden på disse stedene er stor.

En annen kategori er statlige og private eiendommer som over tid har tilfalt Riksantikvaren. Her er det liten eller ingen sammenheng mellom de ulike eiendommene annet enn at de alle har en høy verneverdi. Denne gruppen omfatter anlegg innenfor et stort spenn, fra bygninger som tilfalt staten etter Røros kobberverks konkurs til det relativt nye vernebygget over domkirkeruinene på Hamar.

Grunnen til at departementet har forvaltningsansvaret for disse helt unike bygningstypene, skyldes ikke et bevisst behov for å ta vare på dem, men er ofte mer sammensatt og kan være litt tilfeldig. Mange av dem har mer eller mindre tilfeldig stått på eiendommer som departementet har bidratt til å kjøpe av helt andre grunner enn for å sikre dem til allmennferdsel og friluftsmål. Resultatet er at bygningstyper som ellers ville vært revet eller bygd om, er bevart og nå kan tas vare på som viktige historiske kilder.

Oppfølging av planen

Forvaltningsrutiner

Kongelig resolusjon om forvaltning av statens kulturhistoriske eiendommer forutsetter at eiendommene blir forvaltet slik at de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene blir tatt vare på og blir synlige. Ansvar for å følge opp dette ligger hos det enkelte departementet.

Hovedprinsippet for å forvalte verneverdige og fredete bygninger er å bevare så mye som mulig av opprinnelige eller eldre deler. Bygningene skal vedlikeholdes og settes i stand ved hjelp av materialer og metoder som er tilpasset bygningens egenart og dens kulturhistoriske verdi. For fredete bygninger er det ikke lov med tiltak som går utover vanlig vedlikehold, uten at det er gitt dispensasjon til dette etter kulturminneloven.

Oppfølging av den kongelige resolusjonen og ansvaret og rutiner for forvaltningen av kulturhistoriske eiendommer vil inngå i styringsdialogen mellom departementet og underliggende etater. Arbeidet med å følge opp eiendommer som Statsbygg forvalter, og som er omfattet av denne verneplanen, følger ansvarsforholdene og rutinene som er etablert mellom Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Statsbygg.

Forvaltningsplaner

I henhold til kongelig resolusjon skal det utarbeides en forvaltningsplan for hver enkelt av de kulturhistoriske eiendommene. Det kan eventuelt lages en forvaltningsplan for grupper av bygninger som inngår i en naturlig helhet.

Forvaltningsplanen skal omtale prosedyrene og rutinene som gjelder for drift og vedlikehold av den aktuelle bygningen, eventuelt uteområdet. Planen skal også omtale

forhold man må ta hensyn til når man skal gjennomføre tiltak i sammenheng med rehabilitering og endring. Den skal inneholde en detaljert registrering og dokumentasjon av hver enkelt bygning og en omtale av når kulturminneforvaltningen skal kontaktes. Forvaltningsplanen skal utarbeides på grunnlag av de kulturminnefaglige føringene som landsverneplanen gir for den enkelte eiendommen. I rettledningen til kongelig resolusjon finner man en sjekkliste som redegjør nærmere for hvilke elementer som må være med i en forvaltningsplan.

Ansvarsfordeling og saksbehandling

Riksantikvaren er statens faglige rådgiver i forvaltningen av kulturhistoriske eiendommer og har, sammen med Miljøverndepartementet som øverste eier, det overordnede ansvaret for å følge opp landsverneplanen. For fredete bygninger (verneklasse 1) i statlig eie er Riksantikvaren forvaltningsmyndighet etter kulturminneloven. For andre verneverdige eiendommer (verneklasse 2) er det den enkelte statlige forvalteren som er ansvarlig i henhold til rutinene som fastsettes innenfor sektoren. Dessuten gjelder plan- og bygningsloven og bestemmelsene som blir fastsatt i tilknytning til reguleringen av den enkelte eiendommen. Se mer om dette i kapitlet om saksbehandlingsrutiner.